

KÖR-KÉP PÁPÁRÓL

Képzőművész Kör – Pápai Képzőművészeti Szabadiskola

Helsinki óta mindenki művész – aki annak mondja magát. Helsinki óta minden művészet – amit annak mondanak. Az emberek és eszmék szabad áramlásának rendje kívánja meg ezt.

Előbb szakmai mércéhez kötődött minden mesterség elismerése. Azé is, amelyet képzőművészetnek neveznek. Szépmesterséget mondtak 150–200 évvel ezelőtt. Ferenczy István, „az első magyar szobrász”, aki pásztorlánykát faragott ki klasszicista ízléssel és műgonddal márványból, egyenesen a szépmesterségek kezdetének nevezte el a megjelenített eseményt: ifjú férfi arcvonásait ágdarabbal a földre karcolja a leányzó.

Igényünk efféle művelésére máig sem veszett el. Élt jó fél évszázaddal ezelőtt is, amikor a Pápai Képzőművészeti Szabadiskola hivatalosan is megalakult. Rosszul mondom: hivatalossá vált a busásnak nem mondható, de érdemleges állami támogatással. Megalakulnia nem kellett, megvolt már bizonyos formában hosszú ideje. Folytatni, kiteljesíteni lehetett a munkát. Az új idők új szeleinek megfelelően új név is esedékessé vált: Pápai Képzőművészeti Szabadiskola.

Az ötvenedik évforduló alkalmából a 2000. év tavaszán nagy visszatekintő kiállítást rendezett a pápai Jókai Művelődési Központ saját helyiségeiben, azaz a Somogyi József Galériában. A város közepén álló barokk műemlék épület egymásba nyíló öt termében gazdagon és sokrétűen sorakozott föl a szabadiskola múltját és jelenét fölidéző sok rajz, festmény, szobor, fénykép, dokumentum. Amit pedig az emlékezet őrzött meg, az A Kör címmel szerény méretű, de gazdag tartalmú könyvben jelent meg a tárlattal egy időben. A Kör volt ugyanis a bensőséges műhely legközkeletűbb neve, vagy kicsit bővebben: Képzőművész Kör.

Másutt az országban, hogy hasonlót rendeztek volna, arról nem tudok, pedig számos városban élt ötven év óta a pápaihoz hasonló szabadiskola, így ok és alkalom lett volna a visszatekintésre. Rájuk is gondolva véli indokoltnak a pápairoól itt szót ejteni a sorok írója, aki személyes emlékeit is tudja társítani az ötvenes évek elejéről a „hivatalosakkal”.

A gyökerek mélyre nyúlnak. Aki rajzolni–festeni–mintázni akart Pápán, azaz effélék tanulásához érzett kedvet, hosszú ideje megtehetette az iskolai oktatáson túl is. Pontosabban szólva a tanórákon kívül, de az iskolákhoz kötötten. A háború után országszerte megindult szabadiskolai szerveződés nem a semmiről indított el valamit, sikeres munka folyt már hosszú ideje, legfőnnebb a keretek lettek mások.

Jókai festész, Petőfi színész, Orlai Petrich Soma pedig költő szándékozott lenni itteni közös diákoskodásuk idején 1841–42-ben. Jókai szülővárosában „hetente háromszor látogatta a Királyi Rajz Oskolát. Remekül ment a rajzolás, tizennégy–tizenöt esztendő fejfel már Révkomárom legfőbb egyházi és világi vezetői arcképezte” – írja a kezdetekről monográfusa Nagy Miklós. Kihez fordulhatott ez ügyben Pápán?

„Városunk régi jegyzőkönyveiben (...) az 1819-ik évben találunk egy Fiszter Jakab-féle rajziskolai alapítványt.” Ezt az adatot az 1905-ben kiadott, Pápa város egyetemes leírása című könyvben találtam. 1874-ben Vargha Gábor helybeli építész nyitott a Barát utcában rajziskolát, és még ugyanebben az évben elkészült a „városi rajzterem”. 1876-ban a városi közgyűlés

„Herz Dávid akad. festészt választotta rajztanárrá”. Herz az ipariskolában – túl az órarendi oktatáson – a helybeli iparosok rajzi továbbképzését is megszervezte. Sokan jártak be télidőben, az építési munkák leállása idején – ácsok, asztalosok, kőművesek, festők, kovácsok és mások. Nem ok nélkül lett a pápai építőipar nagy tekintélyű 1900 táján itthon és külföldön.

A bencés gimnáziumban a két háború közti időben Boksay Endre tantervi munkáján túlmenően a felsős diákoknak szabadkézi rajzot, festészetet tanított, ahogy utódja Bodó Aurél is. Tanítványaik közül legtöbbre Nemcsics Antal professzor, a szintén nemzetközi hírű tudós festőművész vitte.

Az állami tanítóképzőben a két Buday Lajos – apa és fia – volt a rajztanár ugyanebben az időben. Elsősorban az ifjabb munkálkodásában játszott tekintélyes szerepet az új, a modern oktatási módszerek alkalmazása a rajzi-művészeti oktatásban. Számos tanítványa közül itt a Kossuth-díjas festő Kokas Ignácot kell említenem.

A református kollégiumban Losonczy Jenő munkálkodott az 1900-as évek első szakaszában. A kötelező órarendi feladatokon túl, délutánonként szabadkézi rajzot tanított. Lepkéket, kikötött madarakat, állatokat rajzoltak például, hímestojás-gyűjteményt hoztak létre – mindez akkor modern cselekedetnek minősült.

Az ipariskolában Bodolay Jenő végzett értékes munkát, akihez a Képzőművészeti Főiskoláról 1928-ban hazakerülő Závory Zoltán társult. Utóbbi rendkívüli tenni akarással és ehhez alkalmas képzettséggel végezte iskolai és azon túli munkáját.

„Forradalmat jelentett Pápán minden feladatra vállalkozó és azt meg is oldó készségével. Oklevél tervezeteinek, plakátjainak figuráit, motívumait fogkefével spriccelve, trükkös áttűnőseket éreztetve, montázsokkal operálva vitte papírra. Ez az akkori modernség igencsak hatásos volt” – írja Závoryról Cziráki Lajos.

Losonczyt 1932-től A. Tóth Sándor követte a reformátusoknál, aki megelőzően közel három év londoni, párizsi, berlini tájékozódással toldotta meg főiskolai tanulmányait. Amit ládáiban és főként fejében hozott haza, az valódi korszerű piktúra és eszme volt – és maradt még sokáig. Velük, ha előállt az egészen más előzményekhez szokott városban, semmi sikere nem volt – sem képpel, sem eszmével. Maradt számára a tanári munka terepe, melyen valódi sikere lett két ágon is: a rajzolás-festés és a bábózás tanításában, művelésében. Az általa megteremtett jó körülmények között „művészi rajz” elnevezéssel folyt délutánonként a munka, heti 4–6 órában. Tanítványai között gyarapította tudását Somogyi József szobrászművész, Mórítz Sándor festő, a költő Nagy László (aki eredetileg festőnek készült) –, hogy csak néhány hírességet említsék.

A rajztermi foglalkozásokra, főként művészeti előadásokra kultagok is bejárhattak. Az érdeklődés a negyvenes évek közepére megnőtt, a munka az iskola zavarása nélkül nem volt folytatható – önálló szakkör szervezése vált időszerűvé.

Benne volt a levegőben – ahogy mondani szokás – az ilyenféle szerveződések igénye a háború utáni pezsgő, valóban fel szabadult szellemű pár esztendőben – kórusoktól a színjátszókig, táncosoktól a versmondókig. A képzőművészet területén sem

volt ez másként, szabadiskolák, szabad líceumok, szabad akadémiák jöttek létre országszerte állami szorgalmazással, és nemes szándékkal. Pápán az alapok hosszú ideje készen voltak már, a munkának rendje és rangja volt, csak élni kellett a kínálkozó új lehetőséggel, megjárva az akkori hivatal útjait, lépcsőit. Íme: a Pápai Képzőművészeti Szabadiskola engedélyezési ügyében a pápai Körzeti Szabadművelődési Hivatal vezetőjének felirata a vallás és közoktatási miniszterhez:

Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

A pápai rajztanárok munkaközössége az elmúlt években jó eredménnyel megtartott rajz- és művelzeti tanfolyamok folytatásaként a jelen munkaévben képzőművészeti szabadiskola szervezését vette tervbe. A hivatkozott rendelet szempontjainak megfelelően összeállított, mellékelten felterjesztett „Tervezet” szerint kérem a szabadiskola részére a működési engedély megadását. A szükséges államsegélyt rendes havi ellátmányokból biztosítani tudom.

Pápa, 1948. december 16.

Könczöl Imre
szabadművelődési felügyelő

A kérelem és munkaterv méltánylásra talált: a VKM Szabadművelődési osztálya 1949. január 5-én kelt levelében értesítette Veszprém megye szabadművelődési felügyelőjét, hogy a Pápai Képzőművészeti Szabadiskola működését engedélyezi. Veszprémből a felügyelő viszont 1949. április 28-án kelt feliratában tájékoztatta a minisztert: a szabadiskola a Pápai Állami Gimnázium épületében 1949. január 26-án kezdte meg működését, és a tervezet szerint 1949. június 4-én fejezi be tevékenységét. A hallgatók létszáma 25 felnőtt és 39 diák.

Hiszek én a híreknek, az írásnak meg kívánt hiszek, ám egy másik iratban, melyet a VKM Szabadművelődési osztálya küldött „valamennyi szabadművelődési felügyelőnek – székhelyé”-re, egyebek közt ezt olvasom:

„Az alábbi képzőművészeti szabadiskolák működéséről van tudomásunk, illetve az alábbiak kérvényezték működési engedélyt: Baja (Rudnay Gyula), Budapest, Derkovits Akadémia (Beck András), Debrecen (Dr. Tóth Ervin), Dombóvár (Sarkantyú Simon), Hódmezővásárhely (Kamotsai István), Nyíregyháza (Berki Nándor), Pécs (Martyn Ferenc), Szombathely (Radnóti Kovács Árpád), Miskolc (Döbröczeni Kálmán), Pápa (A. Tóth Sándor), Tokodaltáró (Juhász Antal), Szeged (Winkler László), Budapest, Dési Huber Kör (Kapos Nándor), Kalocsa (Tóth Menyhért).”

Ezek után, hogy a Pápai Képzőművészeti Szabadiskola évről-évről pontosan valójában mikor indult, megmondani nem tudom, de – az örületbe kergetni magam és olvasóimat nem akarván – olyan nagyon nem is akarom. Munkája és szerepe szerint valódi szabadiskola Pápán már jóval előbb működött, ezt tudjuk. Az idézett iratok szerint „minisztériumi szinten” is tudtak róla, ám teljesen hivatalossá tétele – aláírással, pecséttel, némi pénz folyósításával – 1949 elejére teljesült.

Élet a KÖR-ben

A szabadiskola tagja 1952-től voltam hosszán, később több szakaszban vezetője is, így személyes jellege és – merem remélni – hitele van annak, amit ide írok. Emlékezetemet élesre állítottam, de mint óvatos duhaj, az általam elérhető összes oldalról helyről igyekeztem ellenőrizni és megerősíteni a leírtakat.

Az indulás tájékaról egyik alapító tag, 1975-től több évig a Kör vezetője, Szalay László ezt jegyezte föl: „Egyes funkciókat:

gazdasági vezető, könyvtáros, körfelelős – kivétel nélkül arra érdemes munkásfiatalok kapták.” A Kör 1952-es évi – mondjuk – tablóján ezt így láttam rajzban és rigmusban elbeszélve. Szemben egymással két férfiú profilja mód fölött karakteresen, alatta a versezet: „Halász Dezső – Orbán Pista, / Így kezdődik a taglista. / A Kör e két oszlopa: / Felelőse – könyvtárosa.”

Halász a textilgyárban volt dekoratőr, Orbán az Elekthermaxban. Balatoni Sándor, aki „körszervezőként” működött – fényképész. Horváth Sándor vasutas – az ő köri megbízatása most nem jut eszembe. Viszont „A szertáros kis Mészáros, diák tag” – mondta egy keszeg gimnazistáról, Mészáros Lászlóról a tabló, melynek neve-címe is volt: „IRKA-FIRKA a Pápai Képzőművész Kör újságja, ebben van a lepergett év találóan megfirkálva.” Így volt, szentigaz.

Vezetőink ilyenképpen jelentek meg találó arcmásrajzzal: „Rajzol, tanít, szervez, lángol / Körvezetőnk A. Tóth Sándor.”

Cziráki elgondolkodó ábrája alatt azt olvastam: „Mintáz, fest és filozofál Cziráki, / Szavaira sok hallgató kíváncsi.”

A hozzájuk mérten is idős Hénel Gusztáv körött lánykafekék tűntek föl: „Guszti bácsi a kislányok barátja, / Rajzaikat híven korigálja.”

Ott szerepelt a szabadiskolák országos szervezője-felügyelője, az akkori Népművelési Intézet Képzőművészeti osztályának vezetője is arcmásával. Kilétét és szerepét szintén versikéből tudtuk meg: „Fischer Ernő gazdánk szemét rajtunk tartja. / Hízik a KÖR szépen, de sovány a gazda.”

Fischer mester, akivel jószorsom évtizedek múltán összehozott, és aki atyai barátságába fogadott, kérésemre az évforduló alkalmából elküldte emlékezését ezekről az időkről, pár mondatát írásom végén idézni szándékozom. Előbb azonban a jószág táplálásáról valamit: „Gazdasági helyzetünkre jellemző, / Hogy fizetett a lepergett esztendő. / Év elején egy hónapot, / A végén meg két hónapot / Ellátmányt a KÖR nem kapott.” – És a rajz hozzá: Kiforgatott nadrágzsebekkel férfialak áll velünk szemben...

Tagdíjat nem, vagy csak időszakosan fizettünk. Az alapító rendelkezések valamelyikében egyébként olvasom is: a költségek harmadánál több nem hárítható a tagságra. Nálunk talán ennyi sem hárult. A pénzből modelldíjra is futotta valamennyi, és a modell néha a magunk köréből került ki.

„Jó dolog a KÖR-be járás, / de még jobb a modell-állás. / Mert a KÖR-ben ingyen tanulsz, / s pénzt keresel – ha megszerulsz.”

A nyurga kamasz, aki a rajzon is valóságos modellként tűnt föl a vers fölött 1952-ben, mára a modern hazai piktúra itthon és határainkon túl elismert, sikeres jelese: Hencze Tamás.

A gimnáziumból pár év múltán a Jókai Kultúrház egyik épületének két helyiségébe költözhettünk – tágas műterem és szertár-könyvtár állt itt rendelkezésünkre. És a környék a városon átfolyó Tapolca folyócskával, a piactér öreg fűzfáival, dinyaárusaival...

„Nyáron tájképezés naponta ment végül, / a kultúrház környéke festőivé szépül.” – Így a híradás.

Csak a szépre emlékezem? – kérdezheti olvasóm. Gond is adódott, például „a köri pénzek helyes felhasználása” terén – írja Szalay, és Irka-Firka pedig így mutatta ezt: Férfifigura feszül neki fúrójával függőlegesen mutatkozó rajzolt körnek. Fúrja. Ez az első része a képregénynek. A másodikon ugyanez a figura a földön elterülve, a fúró pedig benne a pocakjában. Alatta a krimi nótásan elmesélve: „Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs. / A KÖR-fúrás is ritkán takaros. / Fischer elvtárs nem ült fel a szavadra. / Menjen bele a fúró a hasadba!”

Hááát – ez talált. És hatott. Több fúrásra nem emlékszem...

Ki rajzolta-költötte az idézett és még sok többi híradást? A. Tóth Sándor – ha még nem írtam volna. Született pedagógus személyiség, és kitűnően képzett művész, akinek rangját, műveinek (melyek raktárjában várták föltámadásukat 1974–75-ig, és melyekre mostanában neszel föl a budapesti műítészi, még inkább műkereskedői siserehad, nagy üzletet szimatolva, és nehezen fogva föl a valóságot: elkésett...) értékét, emberi-művészi jelentőségét anno igazánból mi tudtuk néhányan, akik vele, körötte voltunk, s akiknek ő számolatlanul adta tanácsait, intelmeit mindenhez – a pikúrától a bicska használatán át a családi élet adódó gondjainak megoldásáig. Festett-rajzolt folyvást jót és még jobbat, de a harmincas évek szerény számú termésének feszes formaalakításához, mély emberi szavához mérten kevésbé lebilincselő módon. Erejét ránk szánta, munkája az örökös magvető lett, és talán így volt jó. Derűs volt, tevékeny, örült minden eredménynek – a mieinknek is, akár az önmagáénak. Népművelést, közművelődést szoktak emlegetni régebben efféle munkálkodásról szólva. Ha meggondolom, hogy a vásári bábjátás nemzetközi viszonylatban is megbecsült alakja volt fiatalon A. Tóth Sándor, akkor ezeket a kifejezéseket nevével együtt emlegetnem aligha lehet indokolatlan.

Túlléptem már az illő terjedelmet, és még mennyi mindentől kellene szólnom! Valamit azért elérhet ez a töredékes történet is: biztatást adhat a szabadiskolák történetének és szerepének átfogó vizsgálatához. Még idejében vagyunk, fél évszázad még földéríthető.

A mienkről összegzően még valamit: Hányan tanultak a Körben csak 1949-től számítva is hosszabb-rövidebb ideig?

Általános iskolás korú az ötven év során ezer bizonyosan

gyarapodott felismerésben–ismeretben–gyakorlatban vezetője keze alatt. Az ifjúsági és felnőtt tagság sem lehetett sokkal kevesebb. Sokukból lett tanár, mérnök, dekorátor, festő-mázoló, keramikus, textiltervező, szabó, kirakatrendező, nyomdász, fodrász, ács, orvosdoktor például, szóval aki akár közvetlenül is hasznosította formatanulmányait. És hivatásos művész is vagy húszan.

Fontosak ezek a részletek, de a lényeg az egész: a munka megismerése, az ismeretek és a művészetek szellemiségének átélése, amiről Fischer Ernő emlékezésében beszél: „Többről van itt szó – számotokra és számomra is –, mint csak egy évforduló, emlékezés aktusáról! Mert mit tud és mit képes felmutatni az emlékezés tükre életünk mai megvilágításában, mit képes átélhetővé, megszépítő erővé tenni. A letisztult értékeket, minőségeket! Emberi valóságunk mára is érvényes igazi értékeit. Azt, amit akkor – történelem, kultúra és civilizáció, város és hagyomány, egyén és közösség együtthatása jelentett. A szellemi, lelki, erkölcsi konzekvenciákat. Azt, amit tovább kell-kellene adni, mint megbecsült értéket ma is!”

A KÖR kedvező és nehéz körülményei közt egyaránt tudott iskola, műhely, otthon, baráti közösség lenni, amely befogadott, tanított, segített mindenki arra érdemeset. Megerősített tudásban és emberségben, a művészetek emberformáló szellemiségében, és a körülöttünk zajló világban való eligazodásban. Abban, hogy fényes célokat lássunk magunk előtt, és abban is, hogy járás közben a lábunk elé nézzünk. Hogy eszmény, és ahhoz méltó tudás legyen a fejünkben, a zsebünkben pedig madzag és bicska, mert mind az előbbi páros, mind az utóbbi kettő nélkül könnyen kerülhetünk nehéz helyzetbe. Elfeledkeznünk pedig a régi mondásról semmiképpen nem ajánlatos: „Ars longa, vita brevis.”

